

mită, stadiul de cunoaștere a fiecăreia din culturile caracteristice perioadei timpurii a epocii bronzului din R. P. Polonă și să sublinieze punctul de vedere al arheologilor polonezi care au adunat și valorificat un bogat material faptic rezultat din laborioasele săpături efectuate în ultimele trei decenii. Așa se explică poate și faptul că autorul a evitat cu destulă dibăcie să se angajeze în discutarea diverselor „scheme” referitoare la periodizarea și sincronizarea pe un plan foarte larg a culturilor epocii bronzului, mulțumindu-se doar cu o paralelizare cu sistemul cronologic elaborat de P. Reinecke. Dar acest fapt nu scade cu nimic meritul lucrării, ci dimpotrivă subliniază punctul de vedere ferm al cercetătorilor polonezi care și-au întocmit propria lor periodizare fără a ignora pe aceea cuprinzătoare și veridică formulată în urmă cu mulți ani de P. Reinecke.

În încheiere, subliniem încă o dată că lucrarea elaborată de Jan Machnik reprezintă o contribuție valoroasă și permite cercetătorilor să cunoască cele mai importante probleme referitoare la culturile și grupele culturale specifice etapei timpurii a epocii bronzului din R. P. Polonă.

MARILENA FLORESCU

I. H. CRIȘAN, *Burebista și epoca sa*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 532 p.

Ediția a doua revăzută și adăugită a cărții *Burebista și epoca sa* de Ion Horațiu Crișan, publicată în 1977 în Editura științifică și enciclopedică, la numai doi ani de la prima sa apariție, constituie, fără îndoială, cea mai bună dovadă de interesul pe care l-a stîrnit în masele largi de cititori această întâia lucrare amplă de sinteză cu privire la cea mai mare personalitate din istoria geto-dacilor. Spre deosebire de prima ediție, bazată pe rezultatele cercetărilor pînă în 1971, aceasta din urmă cuprinde tot ceea ce privește perioada respectivă pînă în 1976, în primul rînd lucrările monografice și studiile speciale apărute pînă la această dată. Rezultatele acestor cercetări mai noi, cit și unele sugestii și observații din partea specialiștilor, l-au determinat pe autor, cum o afirmă în prefața la această nouă ediție, să modifice în parte textul inițial, restructurînd sau scriînd din nou unele capitole.

În încercarea sa, pe care o socotește temerară, datorită puținelor știri literare privitoare la Burebista, autorul imbină în mod competent datele izvoarelor scrise cu cele arheologice, reconstituind cu migală și spirit critic istoria geto-dacilor sub conducerea mareșului lor rege Burebista. Pentru aceasta a luat

în considerație, cu toată atenția, întii izvoarele scrise și mărturiile arheologice și apoi opiniile exprimate de toți cei care s-au ocupat de una sau alta din problemele epocii respective, exprimînd la urmă, în fiecare caz în parte, în mod argumentat și în același timp cu prudența necesară, punctul său de vedere, care se prezintă, în general, ca o concluzie logică și firească, nelipsind aspectul dubitativ, în cazul absenței de dovezi concrete din punct de vedere istoric.

În felul acesta lucrarea se dovedește a fi deosebit de atractivă și de utilă pentru toți cei care se interesează de ceea ce s-a petrecut în timpul domniei acestei mari personalități a geto-dacilor, care timp de aproape patru decenii a stat în fruntea lor, dovedindu-se a fi nu numai un excelent comandant de oști, ci și un iscusit om politic și diplomat.

La rîndul lui, bogatul aparat critic, care însoțește fiecare capitol, permite atît cunoașterea literaturii folosite, cît și aprofundarea, pe baza ei, a unor probleme speciale.

Pentru a explica particularitățile dezvoltării social-economice, politice și culturale a daco-geților din vremea lui Burebista, autorul a analizat în general premisele interne și externe din cea de-a doua epocă a fierului. Cu acest prilej l-au preocupat atît fondul local autohton, cît și legăturile acestuia cu lumea sud-tracică, celtică, greacă și romană, scoțînd în evidență caracterul original al sintezei culturale daco-getice din perioada ei clasică, pe care, cu drept cuvînt, o consideră, ca una din cele mai remarcabile civilizații de la periferia lumii romane.

În legătură cu premisele interne ale culturii geto-dacice, o altă teză principală susținută de autor este aceea a dezvoltării ei unitare în perioada de început a celei de-a doua epoci a fierului, fără de decalaje pe zone, cum s-a presupus uneori.

Pe lîngă acestea, cercetătorul clujean a acordat atenția cuvenită condițiilor externe în care s-a putut ridica o mare personalitate ca Burebista, pe de o parte expansiunea romană în Peninsula Balcanică și în Orient, precum și frămîntările sociale de la Roma, iar pe de altă parte opunerea neamurilor „barbare” (iliri, celți, bastarni și traci) de la hotarele Daciei înaintării romane la Dunărea de Jos.

În acest larg context de istorie universală a lumii vechi plasează autorul, cu discernămint și spirit critic, pe „cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia”, cum este denumit Burebista în cunoscuta inscripție a lui Aconion din 48 î.e.n. de la Dionysopolis (Balcic, R. P. Bulgaria).

Din analiza atentă a acestei inscripții, ca și a textelor respective din operele lui Strabon și Iordanes, autorul, ca de altfel și alți cercetători, plasează domnia lui Burebista între

82 și 34 î.e.n., arătând că nu se pot face decât presupuneri în legătură cu capitala acestuia, precum și cu nucleul de unde a pornit, pe cale pașnică sau prin lupte, acțiunea de unificare a întregului neam daco-getic, proces istoric determinat, cum este cunoscut, de dezvoltarea internă a societății geto-dacice, în frunte cu Burebista, și nu de cauze externe, recte pericoul roman. În cadrul capitolului privitor la politica internă, autorul, aplicând materialismul istoric în mod creator la realitățile societății geto-dacilor, s-a străduit să lămurească problema mult discutată a caracterului formațiunii politice din vremea lui Burebista, care, ajungând la forma de stat, depășise stadiul orinduirii comunei primitive, corespunzând, după el, prin particularitățile ei (clase sociale antagonice, dualitatea proprietății comunitare și private, funcțiile statului din punct de vedere economic și militar și caracterul sporadic al sclavajului) modului de producție „asiatic” sau „tributal”. În acest fel s-ar explica caracterul statului daco-getic, care, în stadiul actual al cercetărilor, nu mai poate fi considerat sclavagist începător sau semisclavagist, întrucât, cum just s-a arătat de autor, direcția de dezvoltare a societății daco-getice nu a fost sclavagistă. Pe de altă parte, autorul nu exclude posibilitatea, ca în anumite părți ale vastului teritoriu stăpinit de Burebista să se fi menținut și obștea familială a comunei primitive, alături de cea sătească.

În ceea ce privește politica externă a marelui rege dac, sînt discutate de autor, cu toată circumspecția impusă de informațiile din izvoare, luptele purtate cu triburile celtice de boii și taurisci în vest și de scordisci în sud-vest, cucerirea cetăților grecești de la Olbia la Apollonia, precum și includerea teritoriului de la sud de Dunăre pînă la Balcani și litoralul Mării Negre. Probabil în același timp cu acestea din urmă au fost supuse, după autor, semințiile dacice și bastarnice din estul Daciei, ca și cele sarmatice din stepele nord-pontice, a căror expansiune spre vest a fost oprită de înaintarea dacilor către Olbia. Subliniindu-se importanța acestor expediții, prin care a crescut în mod considerabil prestigiul lui Burebista, sînt scoase în evidență și calitățile de diplomat ale regelui dac, care a intervenit atît în treburile Romei, cît și în ale „barbarilor”, neajungînd să se înfrunte, din motivele cunoscute, cu cele două mari personalități ale timpului său, Caesar, care plănuise o expediție împotriva lui, și Ariovist, conducătorul suebilor germani. În acest context istoric autorul apreciază la justa ei valoare activitatea politică de caracter „mondial” a lui Burebista, prin care s-a urmărit apărarea și consolidarea statului daco-getic, pe care-l consideră a fi cel mai puternic stat „barbar” din Europa.

În leagură cu întinderea stăpînirii lui Burebista, care a atins spre vest Dunărea mijlocie și Marus (Morava), spre nord Carpații nordici, spre sud munții Balcani și spre est țărmlul vest-pontic de la Olbia la Apollonia, se arată că nu este vorba de cucerirea unor teritorii străine întrucît ea nu a depășit aria de locuire a geto-dacilor.

O altă problemă căreia autorul îi consacră o parte destul de mare din lucrarea sa este aceea a cetăților și așezărilor civile fortificate de tip *dava*, dovedindu-se a fi un bun cunoscător al problemelor puse de acestea, mai ales că la cercetarea unora din ele a participat personal. Comparîndu-se fortificațiile daco-getice cu *oppida* celtice se ajunge la concluzia că primele, cu ziduri construite după modele celtic și grecesc, sînt superioare, datorită contactelor mari strînse și continui cu grecii din colonii. În ceea ce privește identificările propuse pentru unele din așezările civile cu „orașele” din lista lui Ptolemaios, se subliniază, în mod just, caracterul ipotetic al acestora. În capitolul respectiv o atenție deosebită se acordă cum este și firesc, sistemului de fortificații din munții Orăștiei, considerat ca operă a întregului neam daco-getic în frunte cu Burebista, spre deosebire de cetățile din afara lui, ridicate prin contribuția tracilor sau uniunilor de triburi daco-getice.

În continuare, în capitolul privitor la cultură, se discută, cu discernămint și spirit critic, problemele relativ la cultura materială, artă, știință și religie, expunîndu-se, ca și în capitolele anterioare, unele puncte de vedere noi, la care a ajuns autorul în urma investigațiilor personale. Cu acest prilej se reliefează gradul înalt al civilizației daco-getice sub Burebista, considerată ca o sinteză originală cu rădăcini în trecut, în care au fost adoptate și transformate elemente din afară, îndeosebi din lumile celtică și greco-romană. În această privință, sugestivă ni se pare încercarea de reconstituire a sanctuarului cu 60 baze din calcar de pe terasa XI de la Grădiștea Muncelului, potrivit căreia această construcție monumentală, închisă și cu subsol, reprezentînd un model grecesc preluat de către daco-geți, ar fi fost dedicată lui Zamolxis.

În încheierea lucrării, autorul discutînd sfîrșitul tragic al lui Burebista și dezmembrarea statului daco-getic după moartea acestuia, accentuează asupra locului în istoria daco-geților a viteazului rege, care și-a dedicat întreaga viață ridicării neamului său, situîndu-se printre marile personalități ale acelei epoci.

Prin conținutul său variat și complex, bogat în fapte și interpretări, ca și prin forma sa sobră și plăcută, ediția a doua a acestei lucrări, dealtfel ca și prima, a cunoscutului cercetător clujean, corespunde din plin cunoaș-

terii lui Burebista și a epocii sale, înscriindu-se, în același timp, ca o realizare de valoare în cadrul manifestărilor prilejuite de împlinirea a 2050 ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent. Ea se adaugă importantelor lucrări de sinteză cu privire la dacogeți, scrise de V. Pârvan, C. Daicoviciu, I. I. Russu, H. Daicoviciu, C. Preda, I. Glodariu și alții, contribuind la ridicarea prestigiului istoriografiei române în țară și peste hotare.

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA

V. M. CIGILIK, *Naselennja verchn'ogo Podnistrov'ja peršich stolit' našoi eri (Plemena lipic'koj kul'turi)*, Kiev, 1975

Cartea despre cultura Lipița publicată recent de V. M. Cigilik se înscrie ca o contribuție importantă la cunoașterea antichităților dacice din regiunea Nistrului Superior. Ea reprezintă în același timp și cea de-a doua monografie dedicată acestui grup de descoperiri¹.

Lucrarea, apărută în limba ucraineană, cuprinde cinci capitole, la care se mai adaugă o scurtă introducere, un rezumat în limba rusă și bibliografia.

În capitolul I (p. 5 — 11) au fost incluse toate datele mai importante care se referă la istoricul cercetărilor, menționându-se principalele descoperiri dacice de aspect Lipița și contribuțiile aduse de-a lungul anilor de diferiți arheologi pentru cunoașterea lor. Între aceștia, așa cum ni se pare firesc, locul central este ocupat de M. I. Smiszko.

Capitolul al II-lea (p. 12 — 78) este cel mai întins, conținând toate informațiile despre complexe de locuire și necropolele descoperite pînă la data redactării monografiei. Autorul ne oferă observații interesante asupra topografiei și caracteristicilor generale ale așezărilor și locuințelor, precum și asupra diferitelor categorii de complexe (locuințe, vetre, gropi). Date mai numeroase provin din cercetarea așezărilor de la Lipița (8 locuințe, 4 vetre, 15 gropi) și Remezivci (17 locuințe, 4 vetre, 17 gropi).

Tot la acest capitol sînt prezentate și necropolele, dintre care amintim pe cele mai importante de la Lipița, Grinevi, Zvenigorod și Bolotnoe. Spațiul dedicat acestora este destul de restrîns și problemele referitoare la rit și ritual sînt tratate sumar.

Capitolul al III-lea (p. 79 — 129) conține o analiză foarte amănunțită asupra inven-

tarului de ceramică și obiecte provenit din așezări și necropole. În ceea ce privește ceramica, autorul face un studiu detaliat asupra diverselor categorii de vase, în funcție de pastă, culoare, grad de ardere și tehnică de lucru, stabilind variantele tipologice și analogiile mai apropiate. Inventarul de obiecte cuprinde fusaiole, cuțite, amnare, chei, catarame, pîteni, fibule, oglinzi, monede, ace, piepteni, rîșnițe, mărgelile. Dintre obiectele mai importante care se întîlesc rar notăm topoarele, brăzdarele, vasele de bronz și gemele. V. M. Cigilik împarte obiectele în grupe tipologice și discută apoi, pentru fiecare tip, aria de răspîndire și cronologia.

Capitolul al IV-lea (p. 130 — 142) se referă la activități economice (agricultură, creșterea vitelor, meșteșuguri, schimburi de mărfuri), orînduire socială și religie.

În capitolul al V-lea (p. 143 — 163) autorul se ocupă de cronologia, originea și apartenența etnică a purtătorilor culturii Lipița. Analizînd locuințele, gropile de provizie și variantele riturilor funerare, V. M. Cigilik arată că analogii corespunzătoare pot fi găsite numai în cuprinsul descoperirilor dacice din România. De asemenea, aceeași observație a fost făcută și cu privire la formele, factura și ornamentarea vaselor lucrate cu mina și la roată. Pe baza acestor constatări, V. M. Cigilik trage concluzia, formulată anterior și de M. I. Smiszko, I. T. Kruglikova, P. N. Tretjakov, G. I. Smirnova, M. A. Tichanova, V. D. Baran și alții, că descoperirile de aspect Lipița din regiunea Nistrului Superior sînt asemănătoare aceluia dacice de pe teritoriul României. În ceea ce privește numele populației de la care ce privește așezările și necropolele de tip Lipița, autorul se alătură tezei mai vechi, susținută printre alții de M. I. Smiszko, I. T. Kruglikova și V. D. Baran, potrivit căreia descoperirile respective aparțin costobocilor. Oprindu-se asupra ipotezei unor cercetători sovietici după care purtătorii culturii Lipița ar fi strămoșii vechilor slavi, V. M. Cigilik arată că aceasta se explică prin "atribuirea tendențioasă a materialelor Lipița și dacice" (Ce vplivae z tendenciynogo pidchodu do lipic'kich ta dakijc'kich materialiv, p. 150).

Referitor la încadrarea cronologică, V. M. Cigilik datează cultura Lipița în intervalul dintre secolul I î.e.n. și începutul secolului al III-lea al e.n. De asemenea, discutînd raportul dintre cultura Lipița și cultura Sintana de Mureș, autorul arată pe bună dreptate că descoperirile de tip Lipița sînt mai vechi, fiind urmate de acelea de tip Sintana de Mureș. Totuși, stabilirea graniței cronologice dintre cele două culturi la începutul secolului al III-lea al e.n. nu ni se pare a fi suficient de argumentată. Atît descoperirile dacice de aspect Lipița, cît și acelea de tip Sintana de Mureș

¹ Prima monografie asupra culturii Lipița a fost publicată de M. I. Smiszko, *Kultury vczesnego okresu epoki cesarstva rym'skogo v Malopol'seie vostochniej*, Lvov, 1932.